

Президентство в післяпомаранчевий період

Завдяки помаранчевій революції опозиція спромоглася взяти владу у свої руки. Але вже 2005 р. показав, наскільки хисткими були її досягнення. Найперше звернемо увагу на те, що ситуація в країні залишалася досить напруженою: частина населення регіонів, яке підтримувало В.Януковича, не бажало визнавати В.Ющенка президентом. Ця суспільна незгода у свій спосіб підігрівалася партіями й силами, які втратили владу (чи вплив на неї), які у Кучминій державі мали власноруч створену систему домовленостей, неформальних норм (інститутів), що забезпечували їм у державі політичне, економічне та інше превалювання.

Іншою особливістю моменту, як з'ясувалося зовсім скоро, стало те, що якості тієї частини політичної еліти, яка прийшла в результаті президентських виборів до влади, не відповідали рівню свідомості суспільства, його сподіванням. Прикметною рисою В.Ющенка та членів його команди було те, що ці люди, хоч і вважалися антикучмістами, але з огляду на те, що саме при Кучмі вони піднялися в політиці чи бізнесі, — успадкували багато рис, звичок від попередньої — кучмівської — владної культури. Особливо це виявилось у ставленні до тих, кого помаранчеві вважали своїми опонентами. Відтак розмежування по лінії «свої — чужі» стало незаперечним фактом, а кордон між двома частинами політичної еліти (переможців і «переможених») став досить зримим: адміністративні посади розподілялися президентом виключно між «своїми». Політичної ваги набрали люди, які так чи інакше забезпечили перемогу В.Ющенка на президентських виборах, ті, хто приблизився до президента внаслідок стрімкого розвитку інститутів фаворитизму й кумівства, попри те, що вони не мали необхідних професійних і ділових якостей. Останнє в свою чергу зумовило утворення в оточенні В.Ющенка кількох груп впливу, представники яких досить часто переслідували свої, далеко не альтруїстичні цілі (прикладом чого сучасники досить часто називали П.Порошенка).

Такий принцип підбору кадрів дався взнаки: президент часто помилявся зі своїми призначеннями, які виявлялися неефективними (як це було у випадку з О.Івченком, призначеним на посаду глави НАК «Нафтогаз України», О.Третьяковим, який став першим помічником президента, чи «проблемними» губернаторами П.Жебрівським, Ю.Артеменком, а згодом — Є.Жовтяком, В.Червонієм). Наслідком же було те, що репутація В.Ющенка як керівника держави страждала раз по раз. Стало зрозуміло, що президент не мав концепції та стратегії реформування державної системи управління. Крім того, сама особа президента почала викликати дедалі більше запитань навіть у тих, хто підтримував його кандидатуру на виборах. А все через те, що в одних випадках виникали підозри щодо залежності президента від свого оточення, в інших — дивувала його інертність, в деяких ситуаціях — розгубленість, уповільнена реакція на політичні події, або поспішність заяв

і висновків. Навіть недавніх прихильників нової влади почали дратувати «морально ціннісна, релігійна завантаженість, показна набожність», яку демонструвала нова влада (і насамперед президент), а на тлі «цінізму в економіці та політиці» це може створювати новий горючий матеріал «для соціального вибуху, для неприйняття»⁶⁷.

Дуже часто президент опинявся в невідгданому для себе положенні, ставши «жертвою» дій членів своєї родини (як у випадках із сином), або свого оточення: дехто з членів команди (насамперед, як твердять аналітики, – Р.Безсмертний) у критичних ситуаціях вміло і своєчасно «переводив стрілки» на президента, покладаючи відповідальність за прорахунки саме на нього. Останній же, здавалося, якимось напрочуд байдуже сприймав цю непорядність соратників і – жертвував власною репутацією. Крім того, президент став зручною мішенню для людей, які за кучмізму наловчилися у планомірній дискредитації, знищенні репутації будь-кого.

Керівництво МВС та СБУ доклало зусиль для заведення карних справ проти представників старого режиму як в центрі, так і на містах. Ці справи стосувалися найрізноманітніших питань, але передовсім – фальсифікації виборів, незаконної приватизації держпідприємств і т. п. Люди, яким вчора належала влада і які тепер поспішили поіменувати себе опозицією, намагалися подати стан справ із заведенням карних справ як політичні репресії проти представників старої влади. На жаль, багато з цих справ, розпочавшись на початку 2005 р., так і не були завершені. Їхнє непрозоре проведення кинуло тінь уже й на нову владу, посприяло наростанню недовіри до неї. Не додало президенту бонусів і те, що залишилася не переданою до суду резонансна справа з часів Л.Кучми, яка стосувалася вбивства Г.Гонгадзе. Хоча В.Ющенко ще на початку весни заявив, що вбивство розкрите.

2005 р. засвідчив, що прориву у розвитку інституту президентства і держави в цілому не передбачалося, що помаранчева команда виявилася неготовою до тривалої співпраці, неефективною в умовах, коли продовжувала існувати попередня правова система (що мала свої «правила гри»), розгалужений чиновницький апарат, що розрісся в кучмівське десятиліття. Владитися ж відразу до радикальних реформ команда нового президента не спромоглася. Однією з причин такого стану було те, що у Верховній Раді не існувало міцної пропрезидентської більшості, яка б була здатною підвести законодавчу основу під реформи, яких потребувала держава. Але варто пам'ятати, що президент у 2005 р. мав такі ж повноваження, як і його попередник. Утім, конструктивно скористатися ними не зміг. Далася взнаки і відсутність у президентській команді конкретного плану реформування країни. Можливо, саме тому у президента не склалися стосунки із першим помаранчевим урядом, який очолила Ю.Тимошенко. Відтак життя одинадцятого з моменту незалежнення України уряду виявилось недовговічним: на початку вересня 2005 р. уряд

Ю.Тимошенко, пропрацювавши сім місяців, був відправлений президентом у відставку. Наслідки ж його діяльності були, на думку одних експертів, переважно позитивними. Інші ж указували, що прем'єрство Ю.Тимошенко обернулося для країни економічною нестабільністю (що проявилася, з-поміж іншого, у ревальвації гривні, ліквідації податкових пільг, спробі регулювання цін на пальне та інші товари).

Це дало підстави для чергових звинувачень у непрофесіоналізмі на адресу президентської команди і безпосередньо самого В.Ющенка. Йому закидали, що він займався переважно розв'язанням зовнішньополітичних проблем, мало приділяючи уваги питанням внутрішньополітичним. (Зокрема, як один із позитивних наслідків діяльності України та її президента в зовнішньополітичній сфері можна відзначити спільну Заяву Співдружності демократій Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону, або Співтовариства демократичного вибору, яке існуватиме поряд з ГУАМ. Ця ініціатива викликає інтерес з огляду на події, що мали місце у 1999 р., коли десять держав світу – у тому числі США та Польща – ініціювали створення Співдружності демократій заради того, щоб «підтвердити свою вірність фундаментальним принципам демократії». У 2002 р. на конференції членами Співдружності демократій в Кореї був прийнятий Сеульський план дій, присвячений перспективам міжнародного регіонального співробітництва у справі утвердження демократії. Президенти України й Грузії, проголошуючи свою Спільну заяву, якраз і посилались на цей план. Отже, Україна задекларувала свою прихильність демократичному вибору й орієнтації на Захід, оскільки подібні кроки, як зрозуміло, можливі лише для того, хто не бажає залишатися у сфері геополітичного впливу Росії. Щоправда, певним дисонансом до Боржомських реалій стала наступна участь українського президента в Казанському самміті учасниць СНД. Ініціативи України, зокрема щодо реадмісії, демаркації кордонів, створення транспортних коридорів для транспортування енергоносіїв, формування зони вільної торгівлі, поліпшення соціального захисту громадян СНД, дозволили сформуватися думці експертів про те, що Україні СНД потрібна більше, ніж самій Росії.)

Ю.Тимошенко ж, згодом заявивши, що її з посади зняли «мафіозні клани», швидко дистанціювалася від президента та відзначила, що її «стосунки з В.Ющенком від часів помаранчевої революції переросли з дружніх і партнерських у конкурентні, а то й ворожі»⁶⁸.

Наступний крок президента був сприйнятий помаранчевою частиною суспільства вкрай негативно: чільником другого помаранчевого уряду став Ю.Єхануров, обрання якого стало можливим завдяки голосам підтримки депутатів з Партії регіонів. Ця підтримка стала наслідком підписання 22.09.2005 р. В.Ющенком, Ю.Єхануровим і В.Януковичем Меморандуму про співробітництво влади та опозиції. Фактично це

була своєрідна реанімація «руками» президента В.Януковича та його політсили. Крім того, цей крок сприяв виходу в публічну політику Р.Ахметова.

«Відживлення» В.Януковича було для нього самого досить, сказати б, своєчасним. З початком 2006 р. рейтинг Партії регіонів почав стрімко зростати на хвилі критики газових домовленостей, укладених урядом Ю.Єханурова з Росією. Саме критика уряду і президента (який з початком нового року втратив частину своїх повноважень у зв'язку зі вступом у дію політреформи), обіцянка українцям «покращення вашого життя вже сьогодні» й забезпечила регіоналам голоси виборців на парламентських виборах у березні 2006 р., завдяки яким вони змогли обійти президентську Нашу Україну та БЮТ. Щодо НУ варто зазначити, що вона так і не спромоглася стати «партією влади». Її зсередины роз'їдали сутички між лідерами, відсутність між ними довіри.

До активних звинувачень В.Ющенка та його команди з кожним днем долучалися нові й нові сили – крім Партії регіонів, й активні провідники російського впливу в Україні комуністи, а ще соціал-демократи (об'єднані), в лавах яких першу скрипку взявся виконувати Л.Кравчук. Позиція першого українського президента видавалася особливо цікавою: свого наступника на президентській посаді він усі роки правління останнього більш чи менш гостро критикував. А от щодо його ставлення до третього Президента України, то тут можна сказати тільки одне: воно було особливо непримиренним. Можливо, тому, що особисто Л.Кравчуку чи не найбільше хотілося бачити президентом нікого іншого, як тільки В.Януковича. «Кандидатуру Віктора Федоровича як єдиного висуванця від провладних сил, – з гордістю твердив свого часу Л.Кравчук, – уперше назвав я». А можливо, таке словесне завзяття пояснювалося тільки наближенням чергових парламентських виборів.

Парламентські вибори 2006 р. стали поворотним пунктом у розвитку подій в державі. Післявиборна боротьба за владу призвела до краху в парламенті «демократичної коаліції» у складі НАНУ, БЮТ та СПУ. «Двигуном» цього процесу став О.Мороз, який у прагненні спікерської посади приєднався до Партії регіонів та КПУ, внаслідок чого відбулося переформатування парламенту, оскільки постала нова – «антикризова» – коаліція (у складі ПР, СПУ та КПУ), яка й спромоглася забезпечити у серпні подання президентом до парламенту коаліційної кандидатури прем'єра – В.Януковича. Це сталося після нового шокуючого для помаранчевих кроку президента – підписання «Універсалу національної єдності». Напевно, в країні із укоріненими демократичними політичними традиціями такий хід президента дійсно посприяв би стабілізації політичної ситуації, але – не в посткучмівській Україні, де в середовищі еліти надзвичайного поширення набула така риса, як необов'язковість і навіть зрадництво (сумнівний приклад О.Мороза був тільки «однією з перших ластівок»).

Зайняття прем'єрської посади В.Януковичем призвело до того, що кабмінівський «центр влади» почав грати проти президента, на його ослаблення. Кучмізм відгукнувся у свій спосіб: незважаючи на «Універсал», еліта не захотіла (не змогла) виробити спільного бачення майбутнього Української держави і фактично запрацювала у напрямку подальшої дестабілізації ситуації в країні, акцентування роз'єднаності Сходу і Заходу України.

Новий прем'єр, отримавши призначення, що показово, у листопаді 2006 р., виступаючи в Українському домі, запропонував президенту «співробітництво», тим самим задекларувавши свою позицію, якщо не як позицію сильнішого, то рівного президенту суб'єкта влади. І дійсно, президент втратив контроль над Кабміном. Крім того, зовсім скоро з вуст регіоналів В.Ющенко почув про перспективу імпічменту. У політичному житті почався період, який дедалі більше характеризувався наростанням порушення законів, взаємоневизнанням (у різних формах) державними інститутами один одного. А крім того – подальшим їх розростанням, що однаковою мірою стосувалося як чисельності Секретаріату президента, так і Кабміну.

З початком 2007 р. відбулося наступне послаблення позицій президента: 12 січня Партія регіонів разом із КПУ, СПУ і – головне – з колишніми членами команди помаранчевих, бютівцями, прийняла в парламенті закон про Кабмін. Утім, ПР пішла далі, вступаючи в більш тісний контакт із деякими членами фракції БЮТ і перевербовуючи їх до складу коаліції ПР, КПУ та СПУ. Посиленням конфлікту інтересів скористався президент, оголосивши про розпуск парламенту. Цей крок – своєрідне перехоплення ініціативи – сприяв тому, що від того моменту почалося зміцнення позицій В.Ющенка. Але варто вказати, це було досягнуто шляхом порушення Конституції (цілком у традиціях попередника В.Ющенка на президентській посаді).

Політична криза, яку переживала держава з початку 2007 р., стала засобом переформатування структури влади (центрів сили) в Україні. Вона призвела до проведення в державі (вперше з моменту постановня української незалежності) дострокових парламентських виборів, які відбулися 30 жовтня (що можна розглядати як тактичну перемогу президента). Але, на жаль, ці вибори не проявили подальшої траєкторії розвитку держави та її інститутів. Відтак і майбутнє інституту президентства викликає багато запитань, які пов'язані, найперше, з тим, чи відбуватиметься подальша його демократизація, чи ж він дрейфуватиме в бік авторитаризму, що значною мірою залежатиме від бажання і здатності правлячого прошарку досягати компромісів і домовлятися.